

УДК 004.5:373.5(438)

О. А. Токарська,
аспірант
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
tokao@ukr.net

ІНФОРМАТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИК ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

Анотація

У статті розглядаються деякі аспекти підвищення ефективності професійно-педагогічної діяльності. Розкривається специфіка професійної та інформатичної компетентності вчителя як чинників педагогічної творчості. Визначено роль професійної компетентності в педагогічній діяльності, окреслено основні риси та способи її формування.

Ключові слова: професійна компетентність, інформатична компетентність, педагогічна діяльність, педагогічна творчість.

Summary

The article examines some aspects of increasing the effectiveness of professional and pedagogical activity. The specifics of the professional and informational competence of the teacher as factors of pedagogical creativity are revealed. The role of professional competence in pedagogical activity is defined, the basic features and ways of its formation are defined.

Key words: professional competence, informational competence, pedagogical activity, pedagogical creativity.

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічного, науково-технічного та соціокультурного розвитку української держави освіта набуває високого статусу, зростає роль учителя, його ключової позиції в суспільстві, оскільки саме через його діяльність зміцнюється інтелектуальний та духовний потенціал нації. У Законах України “Про Освіту”, “Про вищу освіту”, „Про загальну середню освіту”, Указі Президента України „Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні” та “Національній доктрині розвитку освіти” визначається необхідність розвитку освіти на основі прогресивних концепцій і підходів, запровадження інноваційних технологій, технологічну модернізацію вищих педагогічних навчальних закладів, оновлення змісту, форм, методів професійної підготовки педагогічних працівників.

Реформування сучасної української освіти, спрямоване на вдосконалення фахової підготовки працівників у поєднанні з ґрунтовною базою загальноосвітніх знань, ставить перед професійними навчальними закладами важливе завдання: готувати компетентного майбутнього фахівця, який повинен уміти самостійно здобувати й творчо застосовувати на практиці нові знання та практичні навички. Здатність до перетворюючої діяльності стає умовою успішного включення майбутнього вчителя в професійну діяльність, оскільки творчість є важливою частиною навчання та виховання. Саме тому держава має захищати творчі здобутки кожної людини, сприяти їх усебічному розвитку, як зазначено в Законі України “Про освіту” [2]. Це зумовлює підвищені вимоги до якісного

потенціалу професійно компетентного сучасного фахівця, який має займатися генеруванням та впровадженням нових творчих ідей.

Тому актуальним завданням сучасних закладів освіти є реалізація компетентнісного підходу в навчанні, який передбачає спрямованість навчально-виховного процесу на формування і розвиток ключових компетентностей майбутнього вчителя. Результатом такого процесу має бути сформованість готовності до творчої діяльності (створення і розроблення винаходів, реалізації художньо-естетичних задумів, планів, розв'язання соціальних і теоретичних проблем, наукові відкриття тощо) як інтегрованої характеристики особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми професійної підготовки вчителя знайшли своє відображення в історії педагогічної думки (А. Дістервег, А. Макаренко, К. Ушинський та ін.) та набувають особливої актуальності і розробляються в багатьох напрямках на сучасному етапі (О. Дубасенюк, І. Зязюн, В. Сластьонін та ін.). Теорії компетентнісного підходу в освіті велику увагу приділяли такі зарубіжні вчені, як Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена. Перспективи компетентнісного підходу в сучасній українській освіті досліджували вчені І. Бех, Н. Бібік, О. Биковська, Л. Ващенко, І. Єрмаков, В. Вербицький, О. Локшина, О. Кононко, О. Пометун, О. Савченко та інші.

Питання сутності, змісту та шляхів становлення професійних компетентностей вчителя перебуває в центрі уваги дослідників (А. Макрова, О. Гнатишина, К. Рєпніна та ін.), оскільки вони відіграють провідну роль у педагогічній діяльності. Форми, методи та засоби формування інформатичної компетентності вчителя як одного з перспективних шляхів стимулювання педагогічної творчості представлені в працях вітчизняних та зарубіжних дослідників (С. Брандт, В. Кремень, О. Матвієнко, О. Падалка та ін.), які називають її однією з ключових. Способи розвитку педагогічної творчості розглядали Л. Рувинський, В. Сухомлинський та інші філософи, психологи, педагоги, які зазначали, що в творчій діяльності взаємодіють досвід, знання, навички діяльності, мотиви, вольові зусилля.

Виховання високопрофесійного фахівця з глибокими знаннями, широким світоглядом та загальною культурою є актуальною проблемою, тому процес навчання в сучасній вищій школі, на думку науковців, повинен забезпечувати творчий розвиток кожного студента, сприяти успішному навчанню, максимальному розвитку його здібностей та обдарувань. Вирішення означеної проблеми стає можливим завдяки посиленню компетентнісного підходу в процесі оволодіння професійними знаннями та уміннями, стимулювання рівня інтелектуального розвитку та творчих здібностей майбутніх учителів. Незважаючи на достатню кількість наукових досліджень, проблема формування професійної компетентності вчителя та її взаємозв'язку з педагогічною творчістю потребує подальшого дослідження та узагальнення. **Метою статті** є визначення ролі й місця інформатичної компетентності в професійній діяльності сучасного вчителя як перспективного чинника активізації та розвитку творчого потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід на сучасному етапі розвитку та оновлення системи освіти України розглядається як один із важливих концептуальних принципів. Компетентність (лат.competens – відповідний, здібний) означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід. Це здатність людини застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих проблем [4, с. 98]. Поняття „професійна компетентність” вчені визначають як: певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції (А. Маркова); результативно-діяльнісну характеристику освіти, яка набувається в процесі навчання та особистого пізнавального і життєвого досвіду (О.Савченко); здатність самостійно реалізовувати практичну діяльність і розв'язувати життєві проблеми, яка засновується на набутому навчальному та життєвому досвіді, особистісних цінностях і здібностях (О. Новиков); сукупність знань та умінь, необхідних для ефективної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію (І. Колесников); професійну готовність та здатність суб'єкта праці до виконання задач і обов'язків щоденної діяльності (К. Абульханова).

Отже, представлений логіко-семантичний аналіз поняття „професійна компетентність” дозволяє розуміти професійну компетентність учителя як єдність його теоретичної та практичної готовності до педагогічної діяльності, яка здійснюється на основі ґрунтовної бази знань, умінь, навичок, усвідомленого розуміння своєї ролі в суспільстві, безперервного самовдосконалення й саморозвитку та забезпечує оптимальну організацію навчально-виховного процесу з метою формування творчої особистості учнів.

Розглядаючи сутність та зміст поняття „професійна компетентність учителя”, науковці виділяють такі його основні ознаки: сукупність знань, умінь, навичок, які потрібні для успішного виконання функцій навчання, виховання та розвитку особистості дитини (Е. Зеєр, М. Коломієць); ґрунтовні знання з будь-якого навчального предмета (Ю.Варданян); уміння організувати педагогічну діяльність творчо (Ш.Амонашвілі); інтегрований показник особистісно-діяльнісної сутності вчителя, зумовлений рівнем реалізації його гуманістичної спрямованості (А. Орлов); спрямованість педагогічної діяльності на отримання запланованого результату (В. Бондар); сукупність ознак: наявність знань для успішної діяльності, усвідомлення значущості майбутньої професійної діяльності, набір операційних умінь, володіння алгоритмами вирішення професійних завдань (В. Кричевський); здатність до творчості у вирішенні професійних завдань (процес і результат творчої професійної діяльності) (А. Макрова); складне утворення, що вміщує комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу (В. Адольф); інтегрування відповідного рівня його професійних знань,

умінь, навичок, особистісних якостей, що виявляються в результаті діяльності (В. Синенко).

До основних компонентів структури професійно-педагогічної компетентності А. Орлов відносить етичні установки вчителя, систему психолого-педагогічних знань, систему знань у сфері свого предмета, загальну ерудицію, засоби розумових і практичних дій, професійно-особистісні якості [4, с. 24]. На думку В. Синенка, до структури професійної компетентності входять знання, уміння, навички; спрямованість особистості (мотивація); здібності особистості; характер [4, с. 43]. Сучасні науковці (В. Адольф, Ю. Варданян, Е. Зеєр, І. Колесников та ін.) розглядають професійну компетентність учителя як сукупність трьох компонентів – предметно-технологічного, психолого-педагогічного, загальнокультурного [4, с. 98].

Отже, професійна компетентність вчителя – поняття динамічне, багатогранне й багатоаспектне, її зміст та структура змінюються та коригуються у відповідності із процесами, що відбуваються в суспільстві й освіті, та стрімким розвитком науки і практики. Узагальнення праць науковців дозволяє визначити такі ключові компоненти структури професійної компетентності учителя: інформаційний, комунікативний, продуктивний, психологічний, предметний, соціальний, математичний. Критеріями професійної компетентності вчителя є відповідні показники продуктивної діяльності.

Однією з найважливіших ключових компетентностей учителя є інформатична, яку розглядають як якість особистості, що включає сукупність знань, умінь і навичок виконання різних видів інформаційної діяльності та ціннісне ставлення до неї. Сучасне інформаційне суспільство формує нову систему цінностей, у якій володіння знаннями, вміннями і навичками орієнтуватися в інформаційних потоках, освоювати нові технології, самонавчатися, володіти такими якостями, як універсальність мислення, динамізм, мобільність є необхідними для вчителя. Тому актуальним стає формування інформатичної компетентності вчителя як одного з перспективних шляхів стимулювання педагогічної творчості.

Інформатичну компетентність можна розглядати як складову професійної компетентності фахівця, що пов'язана з умінням використовувати інформаційні технології, методи, засоби, і як етап становлення його професійної та інформаційної культури. У широкому значенні інформаційна компетентність – уміння здійснювати інформаційну діяльність із використанням як традиційних, так і нових технологій.

Інформатична компетентність фахівця безпосередньо пов'язана зі сферою його діяльності, під якою розуміють сукупність процесів збору, аналізу, перетворення, зберігання, пошуку й поширення інформації. До значущих ознак інформатичної компетентності відносять: знання інформатики як навчального предмета; використання комп'ютера як необхідного технічного засобу; сукупність знань, умінь, навичок пошуку та аналізу інформації; ціннісне ставлення до інформаційної діяльності; наявність інтелектуальної культури [4, с. 98].

Педагог виступає носієм культурних цінностей, головна з них – галузь знань, яку викладає. Інтелектуальна культура – це характеристика діяльності людини у сфері мислення, у процесі якої здійснюється взаємодія з навколишнім світом, іншими людьми, унаслідок чого відбувається створення чогось нового на об'єктивному чи суб'єктивному рівні. Рівнем її розвитку є готовність майбутнього вчителя до включення в творчу педагогічну діяльність [4, с. 98].

Ступінь оволодіння інформатичною компетентністю дозволяє більш продуктивно вирішувати педагогічні задачі. Для її формування вчителю треба: слідкувати за інноваціями в інформаційних технологіях; впроваджувати в навчальний процес нових інформаційних технологій; мати відповідну техніку та програмне забезпечення; вивчати спеціальну літературу з зазначеної проблеми; працювати з різними джерелами інформації; розробляти методичне забезпечення з комп'ютерною підтримкою.

Показниками сформованості інформатичної компетентності є комп'ютерна грамотність, уміння спостерігати і робити логічні висновки, креативно мислити, використовувати різні знакові системи й абстрактні моделі, аналізувати ситуацію з різних точок зору, здійснювати пошук та аналіз інформації, сформованість інформаційної культури, уміння організувати пізнавальну діяльність в умовах інформатизації навчання тощо.

Процес формування інформатичної компетентності нерозривно пов'язаний з творчим потенціалом педагога. Важко переоцінити роль творчості педагога в духовному житті середньої, спеціальної та вищої школи. Усвідомлення творчого елемента в житті і праці в рази збільшує сили учнів і студентів у боротьбі з труднощами, спонукає їх до оволодіння все новими і новими знаннями, збагачує їх духовне обличчя в колективі і загартовує волю.

Для педагогів такого рівня завжди характерні такі риси: незалежність суджень, пізнавальна активність, критичність думки, сміливість уяви і прогнозування. Названі якості розкривають особливості дійсно вільної, самобутньої й активної особистості сучасного педагога.

Вивчення та аналіз психолого-педагогічної, медичної, технічної та спеціальної літератури з проблеми творчості свідчить, що в прямому сенсі цього слова, творчість – це створення духовних і матеріальних цінностей високої державної значущості. Воно є вершиною духовного життя педагога, показником вищого ступеня розвитку його інтелекту, почуттів і волі. Встановлено, що творча діяльність характерна не тільки для вчених, письменників, композиторів, винахідників – елементи творчості є у праці робітників, менеджерів, лікарів і безумовно педагогів. Адже педагог – носій вищих цінностей суспільства, що виконує соціальне замовлення держави. Вищезазначене підтверджується працями Б. Теплова, В. Крутецького, Ф. Гоноболіна, Н. Кузьміної, П. Якобсона. Риси творчої особистості досліджувалися Ю. Бабанським, З. Зеером, І. Раченко, М. Поташніком.

Творчість педагога є серцевиною його професійної майстерності. Успіх у такій праці неможливий без постійної зосередженості, безперервних пошуків нової інформації, ефективних засобів сучасного

навчання і виховання, в тому числі з навчальним телебаченням і комп'ютерними технологіями. Справжній творчості завжди властиві риси наукового дослідження та інформаційної компетентності.

Педагогічна творчість не мислиться без передбачення, йому завжди протипоказані буденність, сірість, формалізм. У такій праці органічно зливається діяльність педагога і вченого, режисера й актора, наставника і професіонала. Як показують дослідження, нині творчий потенціал студентів, у тому числі й педагогічних спеціальностей, не завжди проявляється в повній мірі. Результати діагностичного дослідження, проведеного нами в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, це підтверджують. Студентам 1-4-х курсів фізико-математичного факультету, які навчаються за напрямом підготовки "Середня освіта" (спеціалізація "Інформатика", "Математика", "Фізика"), був запропонований тест на тему "Ваш творчий потенціал". Результати показали, що у 18% студентів закладено значний творчий потенціал. Середнім рівнем володіють 61% студентів. У 21% студентів низький рівень творчого потенціалу.

Таким чином, у більшості опитуваних творчий потенціал знаходиться на середньому рівні. Це означає, що більш ніж у половини студентів наявні якості, що дозволяють їм творити, але є і бар'єри. Головний з них – страх. Боязнь невдачі скоує уяву, яка є основою творчості. У таких студентів існують складнощі з розвитком і реалізацією творчого потенціалу, що суттєво може вплинути на їх майбутню педагогічну діяльність.

Це може бути обумовлено особистісними особливостями студентів, своєрідністю середовища освітньої установи, специфікою організації навчально-виховного процесу, особливостями взаємодії між викладачами та студентами тощо.

Висновки. Таким чином, формування здатності орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією засобами сучасного високотехнологічного суспільства сприяє розширенню та поглибленню теоретичних знань, активізації навчального процесу, професійному самовизначенню. Відповідно до інтересів, спрямованості особистості, актуальності та професійних потреб визначаються більш пріоритетні інформаційно-комунікаційні технології, володіння якими допоможе розв'язувати різні професійні задачі.

Сформованість інформатичної компетентності забезпечує активізацію творчої діяльності вчителя, підвищення рівня його культури, мислення, світогляду, стимулює творчий пошук, веде до новоутворень у цілісній системі особистості, сприяє професійному самовдосконаленню. Результатом можуть бути нові навчальні технології, авторські програми навчальних курсів, оригінальні навчально-виховні ідеї, форми та методи навчання й виховання. Відтак, якість сучасної освіти визначається не тільки обсягом знань, умінь і навичок, а й особистісними характеристиками, що роблять учителя мобільним, відповідальним, здатним до постійного відновлення інформативного діалогу з навколишнім соціальним середовищем.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Подальші дослідження передбачається провести в напрямку вивчення інших аспектів формування інформатичної компетентності вчителя з позицій педагогічної проблеми, а також детальніше розглянути сутність педагогічної творчості, її зміст, методологічні основи, етапи становлення та встановити взаємозв'язок між творчим потенціалом педагога і рівнем сформованості його інформатичної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубасенюк О. Професійна виховна діяльність педагога: досвід порівняльного дослідження: монографія / О.Дубасенюк. – Житомир : Житомирський держ. пед. ун-т, 2002. – 192 с.
2. Енциклопедія освіти : [гол. ред. В. Г. Кремень] / Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Лозова В.І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів / В. І. Лозова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: матер. міжвуз. наук.-практ. конф. – Х., 2002. – 167 с.
4. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи / О. В. Овчарук. – К., 2004. – 112 с.
5. Перець О. Основні критерії, рівні та показники сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів / О. Перець // Проблеми підготовки сучасного вчителя : наук. зб. Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини. – 2010. – № 2. – С. 119 – 126.
6. Пометун О. І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 16-25.
7. Фесенко О. С. Дослідження феномена “професійна компетентність” вчителя у науковій літературі / О. С. Фесенко // Вісник Черкаського університету. Серія “Педагогічні науки”. – Вип. № 32 (365). – 2015 – С. 128-133.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2017